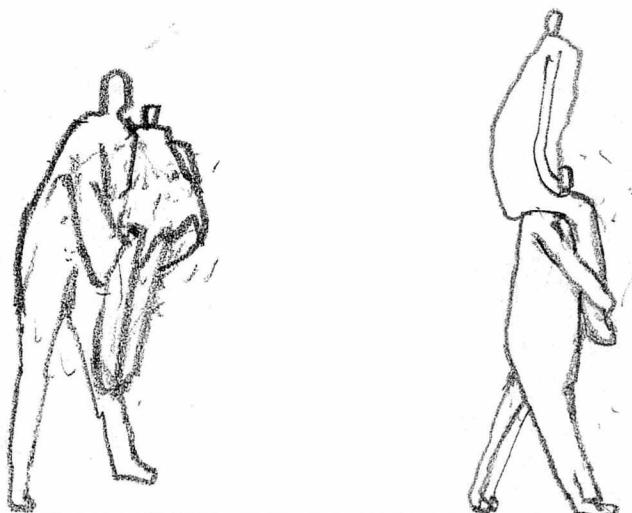


Hvad er altruisme?



Af Alan Wolfe

Tegninger Gert Hansen
Oversættelse Claus Bratt Østergaard

FORSKELLIGE FORMER FOR ALTRUISME

Sidste indlæg i den lange historie om den socialvidenskabelige opfattelse af menneskelig adfærd er en diskussion om den relative betydning, vi skal tilskrive de respektive egenskaber egoisme og altruisme. I det mindste siden det nittende århundrede har debatten formet sig som en konfrontation mellem en økonomisk opfattelse af mennesket kontra en sociologisk. Ifølge det økonomiske synspunkt er individet en utilitarist, der søger at maksimere sin egen nytte, mens sociologen ser et individ, der indgår som medlem af en større gruppe eller et samfund. Det er en diskussion, der aldrig er blevet tilendebragt (Schwartz 1986) og som antagelig heller aldrig nogensinde bliver det. Den økonomiske opfattelse har i de senere år vundet adskillige tilhængere - ofte inden for felter, der står økonomien fjernt, bl.a. i sociologien (Coleman 1990). Teorien om rationelt forbrugsvalg¹⁾ har imidlertid ikke blot vundet udbredelse, men er samtidig i stigende grad blevet anfægtet. Det er en teori, som stadig flere betragter som begrænset i perspektiv - hvilket åbner mulighed for fremkomsten af et nyt paradigme, der atter forholder sig seriøst til altruismen (Batson 1990, 1991, Simmons 1991).

Men trods disse løfterige udsigter, er det socialvidenskabelige studie af altruismen endnu knap nok begyndt. På et teoretisk niveau er "behovet" for altruisme blevet påvist af forskere, der har gjort opmærksom på, hvorledes bevidsthed om og respekt for andre kan fungere som en rationel strategi,

når disse adfærdsformer giver gevinst for samtlige medspillere (Axelrod 1984; Frank 1988). Andre teoretikere har på samme måde vist, hvordan i øvrigt rationelle individer bliver engagerede i forskellige former for samarbejde og koordination, der fremmes af gruppens størrelse (Oliver, Marwell & Teixeira 1985; Oliver & Marwell 1988) eller af hyppigheden af kollektive beslutninger (Granovetter 1978, Macy 1991). Den succes, der kendetegner denne type bestræbelser på det teoretiske niveau kan dårligt undervurderes. Man kan nemlig ikke længere – som for ti-tyve år siden – påstå, at det er mere realistisk eller sandsynligt at kalkulere med adfærd, hvor man dyrker egne interesser end adfærd, der har øje for andre. Hvis sociologer ønsker at se fordomsfrit på verden, må de hinsides de monokausale forklaringer på menneskelig adfærd, der måske nok besidder en vis formel afrundethed, men som betaler for det i form af et forkortet perspektiv på sammensatheden i den menneskelige adfærd.

Mange sociologer er altså i stigende grad bevidste om behovet for en teoretisk afklaring af altruismen. Til gengæld står vi over for et formidabelt arbejde, hvad angår udredningen af de relevante begreber. *Altruisme* er således et langt vanskeligere begreb end *egennytte*. Det medfører nemlig ikke blot, at man definerer individets motiver for at handle, men betyder tillige, at man inddrager de pågældende handlingers konsekvenser for andre individer. Det er muligvis disse vanskeligheder med at definere begrebet, der er blandt de væsentlige grunde til, at så mange sociologer i første omgang foretrækker det mere afklarede begreb om *egennytte*. Dertil kommer, at vi – hvis vi sammenligner med de synspunkter, man har gjort gældende i forbindelse med *egennytten* – kun har set få og mangelfulde forsøg på at relatere den begrebslige udredning af altruismen til menneskelig adfærd i hverdagen. Således har man relateret økonomiske modeller til et varieret sæt af "ikke-økonomiske" adfærdsformer, mens altruistiske modeller kun sjældent er blevet anvendt over for "økonomisk" adfærd.

Disse vanskeligheder antyder et behov for, at vi standser op og gør status over den måde, som sociologer har teoretiseret over altruistisk adfærd på i et forsøg på at forklare fænomenet. Vi kan nu vælge en af to fremgangsmåder.

En måde kunne være at analysere de teoretiske og begrebslige vanskeligheder, vi står over for, hvis vi vil operationalisere, hvad altruistisk adfærd måtte være. Den anden måde består i, at vi udviser tilbageholdenhed med begrebsudredningerne – i det mindste for nærværende – og i stedet giver os til at undersøge, hvad der tager sig ud som altruistisk adfærd i hverdagen – eller under betingelser, der svarer hertil. Begge fremgangsmåder rummer hver deres sæt af problemer. Vi kan ikke undersøge et fænomen i hverdagen, før vi præcist har defineret, hvilket fænomen, der er tale om. Hvordan skulle vi ellers vide, om vi faktisk studerer netop det spørgsmål, vi besluttede os for at undersøge? Hvis vi på den anden side bruger al vor tid på begrebsudredninger, risikerer vi at tabe den anvendelsesorientering af sigte, der bør karakterisere enhver socialvidenskab. I denne sammenhæng vil jeg som et foreløbigt udgangspunkt vælge en tilgang ud fra hverdagens – eller en tilnærmelsesvis hverdag – bestræbelser på at komme til en forståelse af altruismen. Herfra vil jeg generalisere perspektivet, så det i næste omgang omfatter de teoretiske og begrebslige problemer – i stedet for omvendt.

Forskning omfattende altruistisk adfærd hos almindelige mennesker kan opdeles i fem hovedtyper: 1) laboratorieundersøgelser – der ganske vist ikke er repræsentative for hverdagen, men som har sigte på at isolere altruistisk adfærd – så som hjælp eller anden positiv social aktivitet; 2) undersøgelser af altruistiske handlinger, så som at donere blod, yde frivillig indsats, arbejde med genbrug eller yde assistance i forbindelse med ulykker og katastrofer; 3) historiske undersøgelser af altruistisk adfærd, som eksempelvis medvirken til at redde jøderne under anden verdenskrig; 4) etnografiske beretninger om altruistiske professioner – så som sygepleje eller socialarbejde, og 5) analyser af institutioner, der deltager i altruistiske aktiviteter – herunder aktiviteter, der indgår som en del af vor tids velfærdsstat. På baggrund af disse undersøgelser kan man uden videre drage følgende konklusion: sociologer er uenige om, hvordan altruisme skal defineres. Bar Tal (1985/86) har foretaget en skelnen mellem en adfærdorienteret og en motivationsbaseret opfattelse af altruisme. Hertil vil jeg gerne føje en tredje type: miljøbaseret²⁾ altruisme.

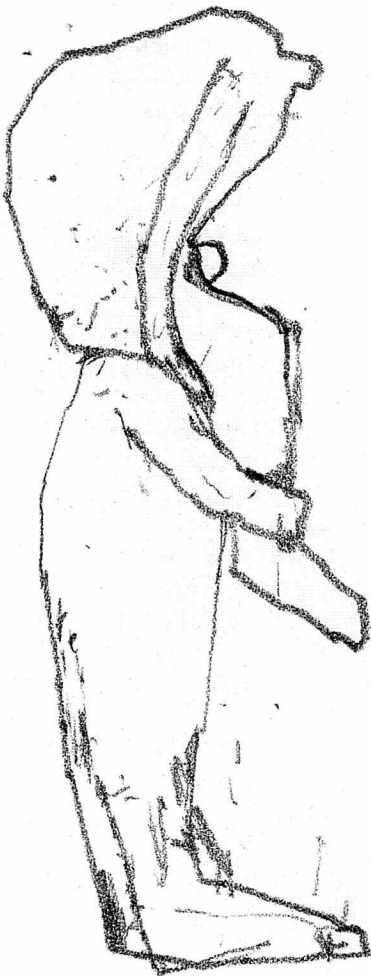
ADFÆRDSORIENTERET ALTRUISME

Behaviouristiske opfattelser beskæftiger sig med, hvad en given organisme foretager sig uden at interessere sig for den mentale tilstand, den pågældende organisme befinder sig i. (Faktisk er der organismer, der kan handle altruistisk uden at befinde sig i nogen som helst mental tilstand - hvis vi dermed mener den komplekse erkendelse, der kendetegner mennesker og (eventuelt) andre primater). "Altruisme defineres som social adfærd, der udføres for at opnå et positivt resultat for andre snarere end for en selv," skriver Rushton (1980, p. 8). Dyr, der ofrer sig for deres afkom - et velkendt fænomen i naturen - kan i ovenstående forstand siges at handle altruistisk (Trivers 1971). Anskuet i dette perspektiv rummer altruismen udviklingshistoriske fordele: altruistisk adfærd forekommer, fordi det er funktionelt med henblik på en effektiv reproduktion af en bestemt art (Hamilton 1964). Behaviouristiske definitioner af altruisme har tilsyneladende en del for sig: trods en hobbesiansk pessimisme, beviser de tilsyneladende, at der gives løsninger på situationer, der svarer til det dilemma, en fange befinder sig i - løsninger, der tager udgangspunkt i noget mere håndgribeligt end tidsbestemte aftaler og tilfældige overenskomster.

Der er nu kun kort vej fra den behaviouristiske definition af altruisme til at konkludere, at mennesker af natur er samarbejdende, socialt indstillede og sågar, ifølge nogle analyser, moralsk anlagte (Wilson 1993). I betragtning af den omstændighed, at vi fra visse af det nittende århundredes intellektuelle traditioner har arvet et sæt påstande om, at egenytten er biologisk funderet, er det en forfriskende tanke, at det modsatte kunne være tilfældet. Hvis vi nemlig tror, at "mennesker er disponerede for at være sociale, inden de lærer, hvad social adfærd er," (Wilson 1993, p. 125), ville der ikke være nogen speciel grund til at lære folk om det personlige ansvar, de har for, hvad der overgår andre: naturen ville jo varetage vores moral for os - og den ville ikke levne os megen plads, hvor vi kunne udfolde os som moralske væsner.

Men er den behaviouristiske opfattelse af altruisme *empirisk* adækvat? Opfører mennesker sig altruistisk uden at besidde altruistiske motiver? Vi kan ikke besvare dette definitivt i og med de notoriske problemer, vi har med overhovedet at få hold på, hvad *motiver* er. Ikke desto mindre er der tilstrækkelig mange forhold i det, vi faktisk ved om altruistisk adfærd, der peger på, at den behaviouristiske model er behæftet med alvorlige empiriske mangler.

For det *første* forestiller man sig i behaviouristiske undersøgelser, at altruisme er en tilstand, der aktiveres ved at tænde for en genetisk kontakt. Der er nu to grunde til at stille spørgsmål ved en sådan opfattelse. Den ene er, at altruisme rummer umiskendelige *udviklingsbaserede* karakteristika. Vi kan således strides om rigtigheden af Piagets eller Kohlbergs redegørelse for stadierne i den moralske udvikling. Men der er næppe nogen tvivl om, at mennesket i stigende grad bliver i stand til at indtage den abstrakte andens position (Zahn-



Waxler 1991), efterhånden som det modnes. Ligeledes ved vi, at altruistisk adfærd er forskellig fra samfund til samfund – jo rigere samfundet er, jo større er sandsynligheden for, at det vil fordele en del af sin velstand til andre i skikkelse af en velfærdsstat – en social udvikling, der ikke er ulig individets psykologiske (Wilensky & Lebeau 1959). Det drejer sig ikke så meget om, hvorvidt altruisme findes eller ikke i en given organisme (eller et givet samfund). Det relevante spørgsmål vedrører snarere, hvor omfattende dispositionen til altruisme (eller egoisme, for den sags skyld) er.

Dertil kommer, at det på ingen måder er åbenbart, at en utvetydig begrebsliggørelse, hvor man forestiller sig altruisme som en adfærd, der tilsluttes automatisk, svarer til den måde, hvorpå individer udfører handlinger, der rummer hensigter eller konsekvenser med sigte på andre. Selv om man har forskellige opfattelser af, hvad det vil sige at gøre gode gerninger, drejer det sig ikke for sociologerne om at slå fast, hvilken måde at forrette det gode på, der er den rigtige og sande. Snarere gælder det om at anerkende, at anfægtelse³⁾ [af synspunkter] i sig selv er et mål, som vi burde slutte op omkring. Ifølge dette synspunkt af begrebslig "grød,"⁴⁾ forestiller man sig altruistisk adfærd som en realitet under udfoldelse, hvor behaviouristiske opfattelser af altruisme ser fænomenet som en een gang for alle fastlagt realitet. Det samme gør sig nu gældende i forbindelse med organisationer. For selv om organisationer ikke bør psykologiseres, som om de var mennesker, så opererer de også med formål og hensigter, der er grundlæggende tvetydige.

For det *andet*: et problem, der knytter sig til den behaviouristiske opfattelse af altruisme er, at man ser henover eksistensen af en altruistisk personlighed. Altruisme er ikke en tilstand af latens, der skal aktiveres, men er et fænomen, der fordrer mentale egenskaber og tilstande – erkendelse, selv-iagttagelse, identitetsdannelse, indlevelse – før man kan sige, at det er noget, der eksisterer. I Onliner & Onliners undersøgelse var det, der adskilte dem, der deltog i redningsaktionen fra dem, der ikke gjorde, deres respektive mentale tilstand. Altruistiske mennesker tror gennemgående på eksistensen af en retfærdig verden, de er mere introspektive og er som regel børn af forældre, der har lagt vægt på et tilsvarende sæt værdier

– resultater, som socialpsykologer har fået bekræftet både i laboratoriet og i analyser af hverdagssituationer (Carlo et al 1991, Bierhoff, Klein & Kramp 1991). Mental virksomhed er en dynamisk komponent i altruistisk adfærd. Altruisme finder sted, fordi folk bruger deres mentale kapacitet til at forstå verden omkring sig, hvorpå de beslutter sig til at handle – på den ene eller den anden måde – ud fra en viden om, hvad der foregår. Kort sagt, hvis vi skal vurdere altruistisk adfærd, må vi tage udgangspunkt i en "tæt"⁵⁾ psykologi – dvs. en opfattelse baseret på en sociologisk opmærksomhed over for spørgsmålet om, hvorledes folk former deres individuelle erkendelse og deres beslutningstagen – frem for en psykologisk opfattelse, der bortviser personligheden fra billedet af personen.

For det tredje: altruisme er givetvis indlært. Det betyder imidlertid ikke nødvendigvis, at det kræver en heroisk uddannelsesindsats eller en kolossal indlæring, før man har erhvervet denne kompetence. Der vil naturligvis altid findes helgener, hvis altruisme fremtræder som et uopnåeligt ideal for almindelige mennesker. Men størsteparten af den altruisme, vi finder i verden omkring os, har vi lært af andre som en integreret del af vores almindelige liv. Altruisme er blandt andet kendetegnet ved en betragtelig mængde konform adfærd. Vi ved, at folk er mere tilbøjelige til at give penge til Frelsens Hær, hvis de ser, at andre gør det samme (Hurley & Allen 1974; Krebs 1970). Adskillige laboratorieundersøgelser peger på, at folk handler altruistisk, når andre folk gør det samme (Reykowski 1980). Selv heltmodige former for altruisme kan rumme et element af konformitet. Der var større sandsynlighed for, at folk hjalp jøderne under krigen i de dele af Europa, hvor det moralske klima værdsatte deres indsats, end andre steder. Og selv om redningsaktionerne i sagens natur foregik i al hemmelighed – og derfor næppe samtidig kunne være konforme – ved vi, at naboer ofte kendte til hjælpeaktionerne og i det stille billigede dem, som en indirekte form for social anerkendelse (Onliner & Onliner 1988, p. 125).

Ligesom egoisme stimuleres også altruisme, hvis det belønnes. Når det drejer sig om egoisme, kan belønningen tage form af forøgede materielle ydelser. Når det drejer sig om altruisme, belønnes man ved at blive knyttet til

socialle normer. Gruppesolidaritet kan være fuldt så vigtig en faktor som individuel samvittighed, når det drejer sig om gavnlig social adfærd (Dawes, van de Kragt & Orbell 1988). Ligesom altruismen har en konform dimension, gør noget tilsvarende sig - pudsigt nok - også gældende for ikke-altruistisk adfærd. Dette er den berømte tilskuer-effekt - folk vil være mere tilbøjelige til at afholde sig fra et altruistisk engagement, når de er vidende om, at andre er til stede, hvilket bekræfter den vigtige funktion, konformismen spiller for ikke-altruistisk adfærd (Latané & Darley 1970).⁶ At lære af andre er et grundlæggende element i altruistisk adfærd - man ser, hvad andre gør, hvorpå man gør som dem.

Når vi lægger disse faktorer sammen, indicerer de, at altruisme ikke er et produkt af førbevidste eller ubevidste instinkter - i det mindste ikke, når det gælder mennesker. Når vi handler altruistisk, er der ikke tale om, at vi manifesterer mekaniske programmer, der disponerer for en offeradfærd, som er blevet genetisk indskrevet i årtusinders udviklingshistoriske forløb. Vi vil ikke afvise, at der kan være aspekter af den menneskelige adfærd, der har genetiske eller biologiske rødder: mænd er mere tilbøjelige til at begå voldelig kriminalitet end kvinder; forældre er mere tilbøjelige til at ofre sig for deres biologiske end for deres adopterede børn, etcetera. Der er imidlertid en afgrund mellem sådanne basale eller ikke-socialiserede instinkter og de mere komplekse aspekter af den menneskelige altruisme. Det vigtigste træk ved altruisme er faktisk netop, hvad behaviourismen helt udelader af betragtningen: de faktorer, der omdanner et instinkt til noget, der er værd at vide noget om. I og med at altruisme findes, finder noget sted. Adfærdsbaserede undersøgelser undlader stædigt at bemærke, hvad dette noget måtte være.

Hvilke empiriske problemer, den naturalistiske forklaring på altruismen nu end står over for, må vi også forholde os til altruismens normative problemer. Mekanistiske forklaringer på menneskelig adfærd forbindes sædvanligvis med forestillinger om det "egoistiske gen" (Dawkins 1976), og vi opfatter således biologiske teorier som utilstrækkeligt altruistiske, fordi de ikke rummer megen plads til et menneskebillede, der medfører komplekse moralske valg. Men der er en egen ironi i den omstændighed, at den slags teorier også er problematiske, fordi de er *for* altruistiske. Altruisme er ikke et gode i og for sig selv. Et menneske, der gør noget for andre, kan lige så godt handle grusomt som med indlevelse (Holmes 1990). Martin Hoffman (1987) bestemmer rolleidentifikation som et afgørende aspekt af altruismen - en opfattelse, der rummer sine helt egne problemer.⁷ Rolleidentifikation er imidlertid vigtig også i denne sammenhæng - af en bestemt grund: den slags grusomhed, der forbindes med uselviske motiver - en diktator,



der er uinteresseret i at skrabe rigdom til sig, men som er villig til at ofre andre for et princip skyld - er et eksempel på et menneske, der ikke er i stand til at påtage sig rollen som sig selv, og som derfor heller ikke er i stand til at forestille sig selv i rollen som nogen anden. Den omstændighed, at dyr ofrer sig for deres afkom, betyder ikke, at et menneske, der gjorde det samme, derfor ville handle altruistisk på en adækvat måde. Altruismen har større værdi, hvis det er en afbalanceret egenskab, ikke alt eller intet.

Dette er ikke rette sted at lancere mine egne normative synspunkter eller på den baggrund forkaste bestemte opfattelser af altruismen som fejlslagne. Derimod vil jeg gerne argumentere for, at vi kan etablere en minimal normativ standard med et empirisk udgangspunkt. Hvis altruisme betegner en bestræbelse på at være god ved andre, er den minimale normative standard, som en definition af altruismen må føje sig efter, respekt for pluralisme - al den stund bestemte opfattelser af, hvad *god* betyder uvægerligt vil blive anfægtet. Et pluralistisk syn på menneskelig adfærd stiller sig tvivlende over for alle former for moralsk fuldkommenhed eller ufuldkommenhed. Folk er fra naturens hånd hverken syndere eller dydsdragoner. Vi ved stort set, hvor mangelfuldt et samfund af syndere er fra en normativ betragtning, eftersom de fleste religioner i århundreder har tordnet mod disse mangler. Vi bør dog ikke glemme de problemer, der knytter sig til moralsk fuldkommenhed - som erfaringerne med det tyvende århundredes totalitære regimer erindrer os om. Behaviouristiske undersøgelser af altruisme er i utilstrækkelig grad opmærksomme på disse problemer. Et altruistisk set perfekt samfund, der af samme grund manglede evnen til at begå fejl, ville ikke nødvendigvis være noget godt samfund. Vi kunne meget vel finde på at foretrække et samfund, der tillod en vis mængde grusomhed over for andre - kriminalitet, eksempelvis - frem for et samfund, hvor enhver sådan grusomhed var udryddet, hvis førstnævnte samfund tillige rummede den frihed, der gør kriminalitet mulig.

Forskellige antagelser vedrørende psykologisk pluralisme giver således anledning til, at vi stiller spørgsmålstejn ved behaviouristiske opfattelser af altruismen - og det både af empiriske og normative grunde. Behaviour-

ristiske definitioner af altruisme lider i realiteten af alle de svagheder, der kendetegner den behaviouristiske psykologi. To af de vigtigste retninger i moderne psykologi er henholdsvis den kognitive og den kulturelle tilgang (Johnson Laird 1988, Shewder 1991) - og behaviourismen forholder sig ikke til nogen af disse retninger. På den ene side betragtes kognitive spørgsmål ikke som særlig interessante - eftersom altruistisk adfærd jo angiveligt finder sted uden ledsagende tænkning (ud fra en betragtning om evolutionær effektivitet ville det ellers være at foretrække, at altruismen var reflektiv). På den anden side er adfærdsbaserede tilgange uden fornemmelse over for de måder, som kognitive og andre psykologiske tilstande varierer på fra den ene kultur til den anden. I dag har psykologerne selv lagt behaviourismen bag sig. Det giver derfor ikke megen mening, at man i andre socialvidenskaber tager de aflagte modeller til sig - hvis ellers man ønsker at komme til en forståelse af et fænomen, der er så komplekst som menneskelig altruisme.

MOTIVATIONSBASERET ALTRUISME

I et forsøg på at forstå fænomenet positiv social adfærd har forskellige eksperimentelle socialpsykologer givet sig i kast med at forske i de motiver, folk har for at forholde sig til deres medmennesker. Det element, der er fraværende i adfærdsbaserede undersøgelser, er overvejelser over *hensigt*, påstår de. For at være altruistisk, må en handling specifikt være rettet mod et altruistisk formål. Den mest barberede definition af, hvad motivationsbaseret altruisme er, har vi fra Daniel Batson: "Altruisme er en motivationsbaseret tilstand, hvis egentlige mål er at øge andres velfærd." (Batson & Shaw 1991, p. 108).

Batson indfører en skelnen mellem oprigtighed med hensyn til motiver og oprigtighed med hensyn til adfærd. Et motiv må være af den ene eller den anden slags - dvs. et bestemt motiv må være enten altruistisk eller egoistisk, men ikke en blanding af begge dele. Et formål kan derimod være sat sammen af altruisme og egoisme, og er det som regel også. Hvis en bestemt handling gavner en selv og en anden samtidig, er det fordi der er tale om to sameksisterende mål. Hvis en bestemt handling ubevidst gavner et andet menneske

(dvs. i tilfælde, hvor der ikke er noget formål), er handlingen ikke altruistisk. Som mennesker befinder vi os ofte i situationer kendetegnet ved, at formålet med en given handling er tveetydigt – hvilket betyder, at man i den konkrete situation må tage stilling til, hvilket formål der skal være det dominerende. I en række snilde eksperimenter har Batson og kolleger søgt at vise, at man er tilbøjelig til at formulere et altruistisk formål, hvis man indlever sig i andre (Batson, Batson, Slingsby & Harrel et al 1991; Bateson, Oleson, Weeks & Healy et al 1989, Batson, Batson & Graffitt & Barrientos et al 1989, Batson, Dyck, Brandt & Batson et al 1988). Den slags indlevelse er ikke en sidegevinst i forbindelse med fordele, man selv opnår – som eksempelvis den følelse af lettelse, man kan gribes af, når man hører om andres fortvivlede situation. Der er noget sådant som oprigtig altruisme, påstår Batson. Vi er rent faktisk i stand til at udvise omsorg for andre.

Batson's arbejde er blevet generelt accepteret i socialpsykologien. Der er dog dem, der kritiserer det, fordi begrebet *motiv* tilsyneladende ikke er i stand til at forklare hverken en adfærd, der mangler motiv, eller en adfærd, der styres af motiver, der ikke kan formuleres klart. Det første tilfælde er blevet beskrevet af Staub (1990): når vi står over for et andet menneske i fortvivlede omstændigheder, tænker vi ikke altid klart over, hvad vi gør, før vi hjælper vedkommende; altså bør vi i en definition af altruisme inkludere den type automatiske, ureflekterede reaktioner, der eksempelvis kendetegner heltmodig indsats (særlig under katastrofer) – reaktionsmåder, som imidlertid ikke kan rummes i Batson's definition, eftersom den slags handlinger ikke i tilstrækkelig grad er formålsrettede. Tilsvarende ser det ud, som om Batson's måde at opfatte altruisme på, undervurderer den type handlinger, der kan ses som reaktioner på andre menneskers fortvivlede situation. Der er tale om handlinger, der først og fremmest har en følelsesmæssig karakter – og følelser er ikke tilstrækkelig "tætte" til, at motivation forekommer at være en relevant betragtning.

Eisenberg (Eisenberg, Miller, Schaller & Fabes et al 1989; Eisenberg 1991, p. 29) foretager i denne forbindelse en vigtig skelnen mellem på den ene side *indlevelse*,⁸⁾ der efter hendes opfattelse medfører, at man føler, hvad det andet menneske føler, – og på den anden

side *sympati*, hvor man ønsker, at den anden får det bedre. I den forstand altruisme medfører indlevelse, er der tale om følelser, der ikke er helt de samme som bevidste motivationer. Almindeligvis føler vi ikke, hvad et andet menneske føler, fordi vi først har overvejet sagen grundigt, hvorpå vi bliver motiverede – men fordi vi gribes af en spontan emotionel reaktion. Ud fra dette synspunkt sætter Batson's motivationsbaserede forklaring på altruisme en høj standard – og hvis vi skal leve op til den, skal vi ikke blot reagere på hinanden med indlevelse, men samtidig leve op til en standard for rationel refleksion, som vi kun sjældent ser eksempler på i det virkelige liv.

Men fra en anden synsvinkel er den standard, Batson's definition sætter for rationel adfærd, ikke høj nok. En af de grundigste teoretiske redegørelser for menneskets moralske udvikling stammer fra Kohlberg. Ifølge Kohlberg er de mest moralske handlinger den slags, der hæver sig over gældende konventioner og situationer til et principielt ræsonnement, der svarer til det essentielt upersonlige kantianske kriterium for dømmekraften (Kohlberg 1981). Hvad man nu end måtte mene om en sådan forklaring, er der ikke tale om, at altruisme – i de moralsk mest udviklede former – skabes af motiver, der vokser frem af indlevelse i andre. I stedet er der tale om en refleksiv reaktion på normer vedrørende retfærdighed, der er blevet internaliserede af bestemte individer (Eisenberg 1991, 128-129 ff.). Som enhver kantianer ved, er der bestemte omstændigheder, hvor opretholdelsen af en given norm for retfærdighed kan fordrer grusomhed – dvs. for at opnå en højere form for altruisme, må man i særlige situationer *mod-sætte sig* ønsket om at handle ud fra indlevelse i andre. I Batson's definition af altruisme er der en tendens til at udelukke emotionel indlevelse i et bestemt andet menneske, men der er også en tendens til at udelukke en fornufts-baseret identifikation med et alment princip.

En måde at kombinere begge disse kritikker af de rent motivationsbaserede teorier om altruisme er at gøre opmærksom på, at motiver – ligesom altruismen i det hele taget – kun sjældent er forbundet med enten den ene eller den anden tilstand. Når vi handler altruistisk, kan der være tale om, at vi reagerer på baggrund af en række forskellige niveauer i et for-

søg på at forholde os til et helt sæt af blandede formål og hensigter. Vor tilbøjelighed til at handle altruistisk kan eksempelvis tage udgangspunkt i en følelse: vi bliver måske stillet over for et andet menneske, der lider – og vi ønsker at hjælpe vedkommende. En sådan reaktion kan imidlertid samtidig ses som udtryk for en principiel eller kognitiv baseret forpligtelse – det er moralsk rigtigt, at vi reagerer på andres lidelse.

Hvor overraskende det end kan lyde, er altruistiske handlinger hyppigere ud fra en principiel end ud fra en emotionel forpligtelse. Følelsesladede appeller, der ikke påkalder sig et princip, kan virke mod hensigten og resultere i et fænomen, man har kaldt *reactance* (Brehm 1966). Folk, der samler penge ind til velgørenhed ved at fremvise billeder af handicappede børn for potentielle bidragydere har oplevet fænomenet (Isen & Noonberg 1979). En gentagelse af eksperimentet bekræftede fænomenet. I de fleste tilfælde betød billederne ikke, at der kom flere penge ind – måske det bedste man kan sige om følelsesappeller i forbindelse med indsamlinger er, at de ikke er direkte skadelige (Thornton, Kirchner & Jacobs 1991). Dertil kommer, at omfattende dele af den altruistiske adfærd, vi ser i den virkelige verden, er motiveret af en overbevisning om værdien af abstrakte normer for retfærdighed. Psykologer har vist, at altruistisk adfærd rent faktisk er forbundet med en orientering mod normer. De, der hjælper andre, har som regel en stærk følelse af, at de *bør* handle på måder, der gavner andre (Schwartz 1977, Schwartz and Howard 1982). Den slags internaliserede normer har stor betydning i den virkelige verden. Eksempelvis ved vi, at de, der har en stærk moralsk pligtfølelse, er mere tilbøjelige til at være bloddonorer (Zuckerman & Reiss 1978) eller at folk, der jævnligt donerer deres blod, hyppigere agerer ud fra principielle betragtninger end førstegangs donorer (Charg, Piliavin & Callero 1988). Tilsvarende er folk mindre tilbøjelige til at køre på frihjul, hvis de har en udviklet pligtfølelse. Eksempelvis er folk mere tilbøjelige til at deltage i genbrugsprogrammer, hvis de mener, at det er, hvad man bør gøre (Hopper & Nielsen 1991).

Undersøgelser, der viser den betydning, som normer og principper har som motivationer for altruisme, bør imidlertid ikke ses som

erstatninger af andre undersøgelser, der lægger vægt på personlige forbindelser eller på den rolle, følelserne spiller. Motivationsbaserede teorier kan falsificeres, hvis deres begreb om, hvad motivation er, ikke er tilstrækkeligt komplekst – ikke fordi de som sådan fokuserer på motivation. Batson har givetvis ret, når han understreger motivationens betydning – adfærd, der har altruistiske konsekvenser, men som savner altruistisk motivation, er mindre "altruistisk" end adfærd, der har til hensigt at hjælpe andre, men rent faktisk skader dem i stedet. (Vi er mere tilbøjelige til at takse handlingen som altruistisk, hvis der er tale om nogen, der forsøger at redde en druknende, hvor det mislykkes, end hvis en eller anden kommer forbi i en båd og fragter den forulykkede ind på kysten med livet i behold). Desuden er der utvetydige fordele ved at bruge motivation som forklaring: vi ønsker generelt, at folk er ansvarlige for deres handlinger, og at de begår gode handlinger, fordi de er motiverede til at realisere det formål, det er, at begå en god handling. Batson har imidlertid problemer med sin forklaring, når han identificerer motivationer med bestræbelsen på at opnå kun ét mål – for det er ikke en forklaring, der kan sige noget om blandede motiver.

Vi bør betragte motivationsbaserede teorier som antagelser, der peger på nødvendige, men ikke tilstrækkelige betingelser for en forståelse af, hvad altruisme er. Motivationsbaserede teorier har en tendens til at være individualistiske – måske fordi det er psykologer, der formulerer dem: man lægger vægt på, hvordan folk udvikler deres motiver internt, mens de forholder sig til verden omkring sig. På den måde er motivationsbaserede teorier funderet i et skel mellem et privat område, hvor motiver er vigtige, og et offentligt område, hvor folk handler med udgangspunkt i deres motiver. Det er imidlertid en problematisk skelnen, ifølge Calhoun (Calhoun, under udgivelse). Calhouns pointe er lige så relevant for motivationsbaserede teorier som for andre opfattelser, der trækker en skarp demarkationslinie mellem privat og offentlig aktivitet. Motiver stammer et eller andet sted fra. I det omfang, de kommer fra et område, der ligger uden for individet og dets særlige kognitive og emotionelle make-up, må vi sige, at den motivationsbaserede forklaring er mangelfuld.

Der er undersøgelser, der antyder, at de nor-



mative principper, der er forbundet med altruistiske handlinger, rent faktisk kommer fra et sted uden for individerne selv. Jane Piliavin har undersøgt bloddonorer i bestemte lokalområder og har konkluderet, at personlige normer ikke fuldt ud var i stand til at forklare variationer i altruistisk adfærd. Individuelle motiver til at donere blod havde således en tilbagevirkende kraft på omgivelserne, som undersøgelsen viste reagerede positivt på sådanne handlinger. Personlige normer blev med andre ord forbundet med sociale normer, og vi ville ikke forstå dem rigtigt, hvis ikke vi var opmærksomme på dette (Piliavin & Libby 1985/86). Det er ikke nødvendigt for os at indtage Durkheims synspunkt: at samfundet står uden for individerne og fungerer som deres samvittighed. Det er tilstrækkeligt, at vi anerkender, at individuelle motiver til altruistiske handlinger påvirkes relativt i forhold til, hvor meget det omgivende samfund værdsætter altruisme. Som eksemplet med redningsaktionen af jøderne under anden verdenskrig klart viser, kan samfund, der rakker ned på altruisme, godt udvise altruisme. Alligevel: omstændighederne i den virkelige verden understreger, hvad ofte forbliver uerkendt i laboratorier, nemlig at motiver kommer et eller andet sted fra. Sandsynligheden for at se eksempler på altruisme er højere i samfund, hvor dette fænomen værdsættes – ligesom der er relativt større chance for at se ekstreme tilfælde af egoisme i kulturer, der ikke er i stand til at gøre omsorg for andre til et primært formål, fordi de mangler de elementære betingelser for at være selvforsynende. (Turnbull 1972).

MILJØORIENTERET ALTRUISME

Vi har kun sparsomme undersøgelser foretaget af psykologer over betydningen af normer, kommunale standarder, historiske traditioner, religiøse overbevisninger og andre sociale faktorer, der spiller ind, hvis vi skal forstå altruistisk adfærd. Den ufuldstændighed, der præger mange af de psykologiske beskrivelser af altruisme, tyder på, at det sociale miljø i bredere forstand antagelig spiller en vigtig rolle med hensyn til at fremme eller hæmme altruisme. (Når jeg her bruger betegnelsen *miljø*, tænker jeg ikke på det naturlige eller økologiske miljø).

Man kan illustrere miljøets betydning med hensyn til at befordre eller hæmme altruistisk adfærd, hvis man forholder sig til spørgsmålet om religionens betydning. Siden Durkheim har man nemlig opfattet religionen som en del af den bredere sociale struktur – det jeg omtaler som miljøet – der påvirker den individuelle adfærd. Umiddelbart skulle man tro, at folk var mere altruistiske, jo mere religiøse de var. Antagelsen har noget for sig, men den slags entydige påvirkningsrelationer er på den anden side ikke ganske velegnede til at beskrive, hvordan religion og altruisme påvirker hinanden.

For det første er relationen mellem religiøs overbevisning og altruisme generelt uspecifik. I nogen grad til deres egen overraskelse opdagede Onliner og Onliner, at religionen ikke spillede nogen rolle for, hvem der valgte at deltage i redningsaktioner (Onliner & Onliner, p. 156). På samme måde har sociologen Robert Wuthnow kunnet konkludere, at „medlemskab af religiøse foreninger tilsyneladende har en umiskendelig, men dog begrænset effekt på velgørhedsarbejde.“ (Wuthnow 1991, p. 126). Hvis det var sidste ord i den sag, ville det være svært at argumentere for Chaves' tese om, at religion er et offentligt gode, der direkte og indirekte spiller en positiv rolle for filantropisk virksomhed (Chaves, under udgivelse). Rent faktisk spiller religion en betydelig rolle med hensyn til at fremme altruisme – blot er relationen indirekte.

Hvis vi nu tænker på religiøse overbevisninger og institutioner som sociale rammer, der strukturerer folks forståelse af altruismens betydning og konsekvenser, har vi en måde, som vi kan forstå dette indirekte forhold på. For at se, hvori altruistisk adfærd egentlig består, må vi hinsides selve adfærd og i stedet betragte ”det sprog, vi bruger, når vi tilskriver den slags adfærd mening og betydning, og de kulturelle perceptioner der oversætter adfærd fra fysiske aktiviteter til menneskelige handlinger.” (Wuthnow 1991, p. 45). Et eksempel er historien om den barmhjertige samaritan. Ikke mange amerikanere ved meget om, hvad der står i Biblen, men godt 49% bekræftede i en undersøgelse, at de ville være i stand til at genfortælle historien om den barmhjertige samaritan. Wuthnow har konkluderet, at denne historie er en del af samfundets kulturelle repertoire. Den tilbyder folk et sprog, der ”giver mulighed for forståelse af andre mennesker i et samfund af fremmede.” (Wuthnow 1991, p. 182).

Chaves' konklusioner anlægger samme perspektiv. Chaves argumenterer imod det synspunkt, at religiøse institutioner skulle varetage velgørhedsarbejde for at holde på deres medlemmer, eller sågar for at prøve at erhverve nye. På den anden side går han ikke i den modsatte grøft og påstår, at religiøse institutioner uden videre er altruistiske. Der er snarere tale om, at religiøse institutioner har ”uklare mål, uklare teknologier og en ubestemt delta-gerskare.” Den rolle, religionen spiller for altru-

ismen, er indirekte, eftersom institutioner – ligesom individer – har mange forskellige formål og bestræber sig på at være gode på mange forskellige måder. Det er grunden til, at det er vigtigt at forholde sig til de mere verdslige og hverdagslige aktiviteter, som religiøse institutioner bedriver – aktiviteter, hvor de bagvedliggende sociale rammer omdannes til institutioner og adfærdsformer, der gør det muligt for folk at handle altruistisk.

Miljøbaserede beskrivelser af altruisme understreger, at altruismen er en variabel, ikke en konstant faktor. Eftersom altruismen ikke latent er til stede i menneskets gener, skal den aktiveres – og graden af altruistisk engagement varierer i tid og rum. Nogle historiske epoker udviser mere altruisme end andre. I meget bred forstand synes disse antagelser at være berettigede: den grad af opmærksomhed, som forskellige samfund vier socialt dårligt stillede mennesker – ikke blot samfundets egne, men også folk i andre lande – er en generel indikator for det pågældende samfunds altruistiske engagement. Der var utvivlsomt bestemte grunde til, at man i Danmark undsatte jøderne under krigen, mens man i andre lande undlod at gøre det (Jegstrup 1985/86).

På den anden side skal man være varsom med at tillægge miljøbaserede forklaringer for stor vægt. Vi har allerede set, at religiøs overbevisning ikke i nogen påfaldende grad korrelerer med altruisme. Noget lignende er, ifølge Onliners undersøgelse, tilfældet med hensyn til politiske og sociale tilhørsforhold. Derimod er der andre miljøfaktorer, der faktisk ser ud til at korrelere med altruistisk adfærd. Trods visse metodiske vanskeligheder viser adskillige undersøgelser således, at kvinder tendentielt er mere altruistiske end mænd (Russel & Mentzel 1990; Mills, Pedersen og Grusec 1989). Andre undersøgelser tyder på, at der er stadier i en livscyklus, således at folks altruistiske beredskab korrelerer med alder (Mildarsky & Hannah 1989). Mange undersøgelser har iagttaget variationer i altruisme fra en kultur til en anden (Johnson et al 1989). Altruisme er et mere udbredt fænomen på landet end i byerne (Kamal, Mehta og Jain 1987). Kønnen kan være forklaringen på, at lesbiske udviser større tilbøjelighed over for altruisme end homoseksuelle (Weller & Benozio 1987). Noget lignende gælder forholdet mellem sygeplejersker og læger – men spørgsmål om livsstil og kulturel

orientering spiller også ind her. Der er altså nogle forhold, der bedre forklarer altruisme end andre. Vi bør derfor huske på, at miljøbaserede forklaringer på altruisme ikke giver os vandtætte retningslinier i forbindelse med empiriske iagttagelser – de spiller en vigtig rolle, men de skal altid fortolkes med varsomhed.

Miljøbaserede opfattelser af altruisme understreger den rolle, som ikke blot kulturer, men også sociale institutioner indtager. Bureaukratiske institutioner kan muliggøre altruistisk aktivitet uden altruister. Sverige beskrives ofte som et altruistisk land, hvis befolkning ikke ønsker at tage noget *personligt* ansvar for naboens ve og vel. Hvis man inkorporerer altruisme i institutioner "betyder den professionaliserede institutionelle organisation, at det bliver et spørgsmål om individuel interesse, hvorvidt folk agerer altruistisk eller ej" (Merton & Gieryn 1982, p. 119). Ud fra et institutionelt perspektiv er motiver det råmateriale, som institutionerne omdanner til noget andet – herunder adfærd, der kan afvige betydeligt fra det oprindelige motiv. Som Selznick har argumenteret for, kan institutioner producere umoralske resultater med udgangspunkt i moralsk indstillede menneskers hensigter – men de kan også omvendt skabe moralsk ansvarlighed med afsæt i indifferente eller fjendtligt indstillede personer (Selznick 1992, p. 265-280). Ligesom markeder kan omdirigere en disposition til at handle til gavn for andre, så den transformeres til en tilbøjelighed til at handle for egen vinding, kan sociale institutioner omdanne selviske hensigter til et fælles altruistisk resultat.

Der er således næppe nogen tvivl om, at en betragtelig del af den altruisme, vi ser i den virkelige verden, er forbundet med den relative styrke af forskellige kulturelle og institutionelle faktorer. Ingen redegørelse for altruisme er fuldstændig, før den fra det psykologiske niveau går videre til det sociale. Vi har sociologiske beskrivelser, hvor man argumenterer for, at forklaringerne på altruisme – forstået som den "sociale kapital," der gør det muligt for samfund ikke at udarte i civil uansvarlighed – skal spores så langt tilbage som til middelalderen (Putnam 1993). Ikke desto mindre ville det være en misforståelse, tror jeg, hvis vi fra ekstremt psykologisk orienterede beskrivelser af altruisme – hvor man lægger vægt på, hvad

individuer gør, men ser henover sociale og miljøbestemte forhold – bevægede os til ekstremt miljøorienterede forklaringer, hvor de individuelle motivers rolle tilsvarende nedskrives. Ganske vist repræsenterer miljøbaserede forklaringer den modsatte pol i forhold til genetisk orienterede forklaringer. Begge forklaringer har imidlertid en tendens til at nedvurdere individuelle handlinger for at fokusere på forhold på et andet niveau: enten neden for individet i generne eller oven for individet i en durkheimsk tingsliggørelse af samfundet. Dertil kommer, at det er et uhyre kontroversielt spørgsmål, hvorvidt det er bedre at leve i et ikke-altruistisk samfund befolket af altruister end i et altruistisk samfund befolket af ligeglade – et spørgsmål, vi dog ikke skal besvare her. Der er både normative og empiriske grunde til, at de miljøbaserede beskrivelser af altruisme står stærkt – blot skal de bruges med omtanke.

KONKLUSION

Et centralt emne er tanken om, at vi burde udvikle en metode, som vi kunne anvende til at vurdere fænomenet mangfoldighed. Folk vil altid reagere på et antal forskellige måder. Enhver teori, der reducerer adfærd til kun en enkelt måde at agere på, er derfor videnskabeligt set problematisk. Desuden *bør* folk handle på mange forskellige måder. Vi undgår kun den rene værdirelativisme eller de løftede pegefingre, hvis vi understreger værdien af, at forskellige hensigter støder sammen, og hvis vi giver afkald på at fremme den ene hensigt på den andens bekostning – eller ved ikke at fremme nogen af dem.

Vi kan belyse respekten for pluralisme på to måder fra litteraturen om altruisme. For det første bør ingen teori om menneskelig adfærd hævde, at egoisme altid dominerer over altruisme eller vice versa. Det fremgår af litteraturen om emnet, at altruisme og egoisme måske ikke nødvendigvis udgør gensidigt eksklusive kategorier. I den eksperimentelle socialpsykologi er man af den opfattelse, at mennesker faktisk reagerer med indlevelse på andres situation, som Batson har vist det (jvf. Batson & Shaw for litteratur om dette). Samtidig tilfredsstiller denne indlevelse ofte den ret selviske funktion, som består i reduktion af spændinger, som påpeget af Cialdini (1991), der er Batsons

mest artikulerede kritiker (om muligheden for midterposition, jvf. Stiff et al 1988). På samme måde peger sociologiske studier af praktisk altruisme - eksempelvis donation af blod og nyrer - på, "at det er overordentlig vanskeligt at udrede altruistiske og egoistiske motiver fra hinanden." (Simmons 1991, p. 5).

De samme blandede motiver finder vi tilsyneladende i altruistiske professioner og institutioner. Altruistiske professioner er fanget mellem flere forskellige fordringer og nødvendigheder, der ikke alle er altruistiske. På den ene side er der tale om, at mennesker, der sædvanligvis bliver hjulpet af professionelle, i stigende grad afviser altruisme som en model, der har nogen betydning for den hjælp, de modtager. Eksempelvis har der blandt døve været en umiskendelig afvisning af forestillingen om ydelser, og man taler i stedet om retfærdighed (Lane 1992). På den anden side sker det, at folk, der bliver professionelle altruister for at yde en social indsats, ender med at organisere sig i fagforeninger, hvor de kæmper for ikke at blive udbyttet og udbrændt under dække af altruistiske krav, de skal honorere. Heller ikke velfærdsstater - den største af alle altruistiske institutioner - kan sige sig fri for selviske adfærdstræk. De, der arbejder for de europæiske velfærdsstater - så vel som de, der modtager ydelser fra disse stater - kan uden vanskelighed slutte op om statens altruistiske målsætning, samtidig med at de egoistisk modtager belønning for det.

Selv mere ekstraordinære former for altruistisk adfærd - redningsaktionen af jøderne under anden verdenskrig - understøtter tanken om, at altruismen og dens modsætning trives side om side i en tvetydig form for sameksistens. Onliner og Onliner har i deres undersøgelse af folk, der deltager i redningsaktioner peget på, at disse mennesker var og er "almindelige" mennesker: bønder, skolelærere, erhvervsdrivende, industriarbejdere - rige og fattige, forældre og enlige, protestanter og katolikker. Hovedparten af dem havde ikke engageret sig i ekstraordinære handlinger før redningsaktionen og gjorde det heller ikke siden. De færreste udmærkede sig ved exceptionelle lederegenskaber eller ukonventionel adfærd. Der var ikke tale om helte dimensioneret i et andet målestoksforhold end andre. Hvad der især kendetegnede dem var en forbindelse til andre i forpligtende og omsorgs-

prægede relationer (Onliner & Onliner 1988, p. 259).

Så "normale" var de mennesker, der var med til at redde jøderne - ofte under stor fare for eget liv - at de, da de flere år senere blev interviewet, fremtrådte ganske som alle andre, nogle af dem var sågar ubestemt antisemitiske.

Uanset om det drejer sig om laboratorieundersøgelser, hverdagsituationer eller mere usædvanlige omstændigheder er sociologer i stigende grad af den opfattelse, at det ikke giver megen teoretisk eller empirisk mening at reducere al adfærd til blot et enkelt motiv. Hvis de modeller, vi udvikler til at beskrive den virkelige verden, skal gøre krav på samme kompleksitet som den verden, de forholder sig til, må de nødvendigvis være pluralistiske. En pluralistisk model ville således gøre sig følgende antagelser om menneskelig adfærd: der findes både egoisme og altruisme; de fleste eksempler på menneskelig adfærd fra hverdagsituationer rummer begge dele samtidig; forsøg på at tilskrive den ene eller den anden af de to egenskaber den dominerende rolle betyder uundgåeligt, at man manipulerer materialet; konsekvensen af dette er, at man bør betjene sig af et sæt af forskellige teknikker, metoder og opfattelser, hvis man vil opnå indsigt i de måder, folk faktisk reagerer på.

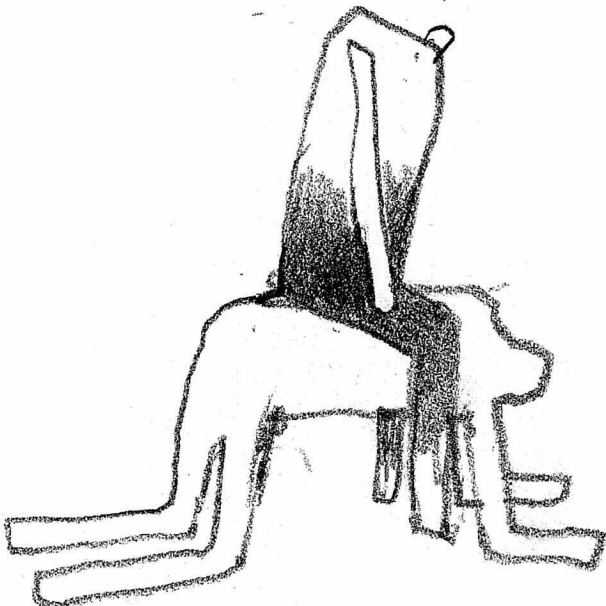
Ligesom vi bør være pluralistiske i valget mellem altruisme og egoisme, peger respekten for det multiple og sammensatte på endnu et princip: at vi også bør være pluralistiske med hensyn til de forskellige opfattelser af altruisme, som er blevet nævnt i denne artikel. Som det sædvanligvis er tilfældet i akademiske publikationer, er hver af de forskellige opfattelser optaget af sine egne begreber, der dermed tilskrives en dominerende rolle. Dette resulterer ofte i en strid om ord, der drejer sig om, hvilke definitioner der er rigtige, respektive misvisende. Og dog er det tænkeligt, at det er kombinationen af de to opfattelser, der bedst tilfredsstiller fordringen om pluralisme. Hvis vi ser på den behaviouristiske opfattelse, finder vi også her værdifulde betragtninger. Alligevel er opfattelsen vanskelig at inkorporere i en pluralistisk beskrivelse, eftersom man i behaviourismen har en tendens til at reducere al adfærd til kun en ting. Vi bør derfor tænke på altruisme som et fænomen, der først og fremmest rummer motiv- og miljøbaserede elementer snarere end behaviourismens adfærds-

baserede. De fleste altruistiske handlinger finder sted i omgivelser, der er velvilligt indstillet over for altruisme, men kræver samtidig en normativ motivation, som kun individer kan repræsentere.

Jeg betragter altruisme – eller selviskhed, for den sags skyld – som en skabelon: en på forhånd indskrevet reaktionsdannelse, der fungerer retningsgivende, men ikke determinerende for individuel adfærd. Vi omtaler fænomener som altruistiske, fordi vi har en lang historie baseret på social praksis, kulturelle goder, traditioner og tankemåder – og ikke mindst et forskningsfelt, vi kalder sociologi – for at benævne dem på den måde. I de fleste situationer er vi ikke i tvivl om, hvilke reaktioner der er selviske, og hvilke der er altruistiske – hvilket gør det muligt for os at overveje, hvilke beslutninger, vi skal træffe, allerede mens vi er i færd med at træffe dem.

Det er imidlertid ikke vor kultur, der determinerer, om et givet valg bliver selvisk eller altruistisk. Kun individuelle egenskaber – den måde vi tænker på, de erfaringer vi har indarbejdet, vore reaktioner på tidligere erfaringer – bestemmer, hvordan vi vil reagere ud fra de allerede eksisterende skabeloner, der er for hånden. Kun i uhyre sjældne tilfælde vælger vi en skabelon i dens helhed. I de fleste tilfælde inddrages vore handlinger i en tvetydig kombination af flere forskellige motiver og hensigter – nogle selviske, andre altruistiske. Faktisk er det præcis, fordi der så godt som altid er en kløft mellem, hvordan vi handler, og hvad vor kultur siger os, vi skal gøre, at vi er i besiddelse af sådan noget som samvittighed. Vi er i stand til at identificere altruisme, vi er i stand til at dømme om, hvorvidt vor egen adfærd i større eller mindre grad lever op til dette ideal – og samtidig, og med rette, er vi i stand til at konkludere, at en lille smule altruisme er bedre end ingenting. Det samme gælder naturligvis selviskhed – også selv om den skyldfølelse, vi påføres, fordi vi ikke gør, som økonomerne siger, er mindre end den, vi lider under, hvis ikke vi gør, som Gud forlanger.

Altruisme er altså en betegnelse for den samling kulturelle praktikker, der fordrer af os, at vore beslutninger skal ses i lyset af de konsekvenser, de har for andre. I den forstand er altruisme primært et miljøbestemt fænomen. Altruisme eksisterer i fortællingerne, traditionerne, overbevisningerne og de institutionelle



erindringer, der gør sig gældende i et samfund, der til stadighed overdrages fra den ene generation til den følgende. Det ser ud til, at alle samfund, på den ene og den anden måde, besidder sådanne praktikker - selv om de givetvis er mere udviklede i nogle kulturer end i andre. Hvis den adfærd, som et givet individ udviser, skal kaldes altruistisk, må den være i stand til i en eller anden forstand at fremkalde disse overbevisninger - enten ved at de udråbes til motiv for at handle eller (hvad nok er mere sædvanligt) ved at man rationaliserer en given handling, efter at den har fundet sted. Den redegørelse, man er i stand til at præstere for en given handling, er med andre ord en afgørende faktor i menneskelig altruistisk adfærd. Selv hvis en sådan redegørelse er forvrænget eller helt elementært forkert, betyder eksistensen af et sæt af kulturelle praktikker, at samfundet er i stand til at vurdere den pågældende redegørelse i lyset af de værdier, der udgør altruismen. Den redegørelse, man giver, vil være påvirket af de normer, der gælder i samfundet - normer, der i sin tur er udviklet i de kulturelle praktikker, der etablerer den altruistiske standard. Hvert enkelt individ vil imidlertid have sit særlige forhold til dette sociale normsæt. Nogle vil, takket være deres familiebaggrund eller deres psykologiske udvikling, være i besiddelse af en markant normativ orientering, uanset hvad andre gør og mener. Andre vil reagere altruistisk, når de ser omgivelserne reagere altruistisk. Atter andre vil benytte sig af sociale normer som et dække, bag hvilket de kan køre på fribillet takket være de andres optagethed af, hvad der er deres pligt. Hvem der i givet fald vil reagere altruistisk, og hvem der vil holde sig tilbage, vil vi aldrig få entydige kriterier for. Teoretisk set er det muligt for et givet individ ikke at være i besiddelse af nogen som helst form for altruisme. Men i et samfund som helhed vil der altid findes både altruistiske koder og altruistisk adfærd. Ellers er der ikke noget samfund. Dette er en forholdsvis uspecifik definition af altruisme - en definition, der tillægger heroisk altruisme relativt mindre betydning - eksempelvis redningsaktionen til gavn for jøderne. Både når det gælder egennytten og altruismen finder jeg det værd at betone, at vi sædvanligvis finder, hvad vore definitioner tillader os at finde. Hvis sociologer opererer med en bred definition af egennytte og en smal af altruisme,

vil de uden tvivl finde mere af første slags end af sidste. Bevidstheden herom er helt sikkert en af de måder, hvorpå vi kan beskytte forestillingen om, at de sociale videnskaber må være i besiddelse af mere end en enkelt antagelse om menneskelig adfærd, hvis de vil gøre krav på videnskabelighed. Som svar herpå ser vi fristelsen til at vende op og ned på den kendte dagsorden og erklære altruismen for at være norm og egennytten for at være undtagelsen. Det ville imidlertid være at fastholde samme grundlæggende metodologi som tesen om egennytten. Desuden er det den betragtningstype, der bedst stemmer overens med den behaviouristiske forklaring på altruisme - for hvis altruisme er nedlagt i vor genetiske konstruktion, vil den tendentielt herske over alle andre former for adfærd. Markante definitioner af altruisme står i fare for at imitere markante definitioner af egoisme.

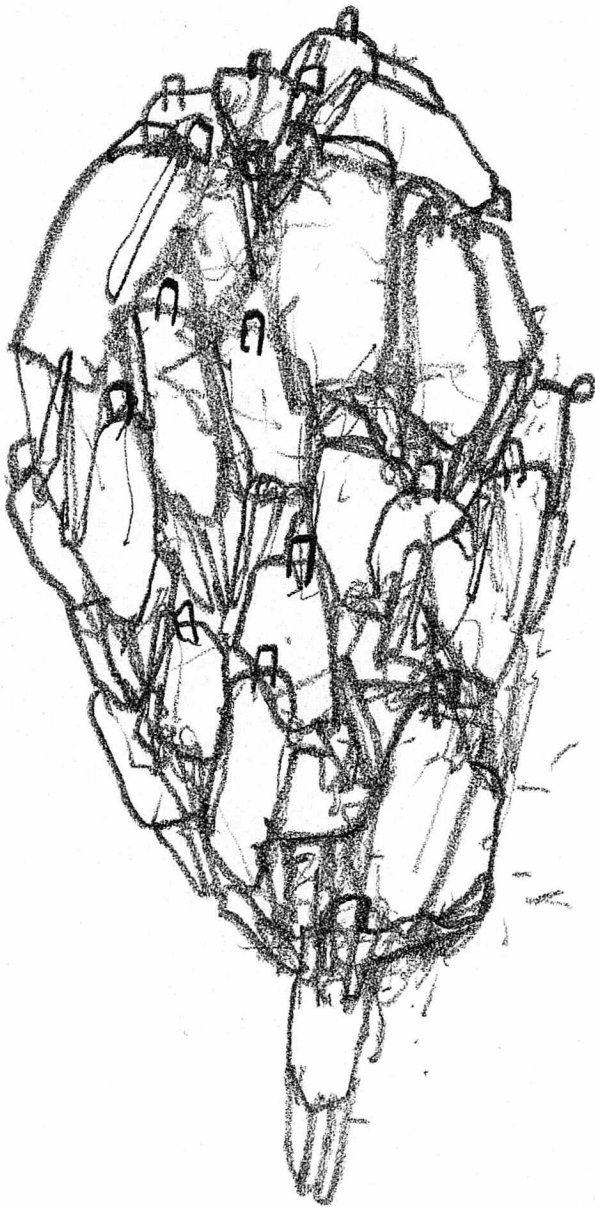
Dertil kommer, at en mindre specifik definition af altruisme stemmer bedre overens med kravet om pluralisme. Efter min opfattelse ser vi i den samtidige socialvidenskab og samfundsteori to vigtige trusler mod en pluralistisk forståelse af altruisme. På den ene side optræder stærkt individualistiske teorier baseret på en tanke om, at folk på forhånd kender til egne præferencer. I denne konstruktion fremtræder individer som enkeltstående: vi ved sædvanligvis, hvad folk vil, eftersom deres præferencer enten er konstante eller midlertidige. På den anden side, og tilsyneladende i modsætning til den individualistiske model, finder vi visse kommunitaristiske tendenser, der betoner nationale værdier på en måde, der på tilsvarende vis reducerer folk til enkeltstående individer: vi ved, hvad folk vil, for vi ved, hvilket land, de tilhører.

Begge betragtningstyper lider af et overforbrug af teori. Og begge betragtningstyper opfatter individer som personer, hvis adfærd og beslutninger er afgjort på forhånd. Men altruistiske handlinger - forstået som noget af det vigtigste folk foretager sig - er måske slet ikke forment overhovedet. Hvis en handling skal være altruistisk, kræves det, at individet foretager et valg i en bestemt situation. Den slags beslutninger må afspejle, hvad folk tænker, og forholde sig til den omstændighed, at folk ændrer sig, i og med at de står over for situationer, hvor de bliver nødt til at træffe beslutninger. Mindre specifikke definitioner af altruisme er

af vigtighed, fordi de tendentielt producerer mere betonedede forestillinger om individuelle beslutninger. Hvis vi ved, hvad altruisme er, behøver vi ikke at vide meget om, hvad altruistiske individer er. Hvis vi på den anden side beslutter os for en relativt åben definition af altruisme, vil det gavne både vor forståelse af mennesker og vor opfattelse af de disse menneskers mange mål og hensigter.

*Foredrag ved Roskilde Universitetscenter
Conference on Local Government, februar 1994.*

Alan Wolfe er professor ved Boston University og har bl.a. skrevet *One Nation After All*. Se Peter Abrahamsons interview med ham i Social Kritik nr. 59/60.



Noter:

1. Rational choice theory, o.a.
2. environmental, o.a.
3. contestation, o.a.
4. mush, o.a.
5. Thick, o.a.
6. På samme måde vil potentielle nyredonorer håbe på, at en søskende vil donere først, hvis en sådan søsken ellers findes (Simmons 1991)
7. Det er lettere at være grusom mod et andet menneske, hvis man anlægger rollen som den person, som man ønsker at være grusom mod - hvilket gør sadisten til rollespilleren par excellence, som Bernard Williams har vist (1985, p. 91).
8. [empathy]

Referencer:

- Axelrod, Robert. 1984. *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.
- Bar-Tal, Daniel. 1985/86. "Altruistic motivation to help. Definition, utility, and operationization." *Humboldt Journal of Social Relations*, 13:3-14.
- Batson, Daniel C. 1990. "How social an animal? The human capacity for caring." *American Psychologist*, 45:336-346.
- Batson, Daniel C. 1991. *The Altruism Question: Towards a Social-Psychological Answer*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum Associates.
- Batson, C., Daniel, Judy G. Batson, Jacqueline K. Slingsby, Kevin Harrell et al. 1991. "Empathic joy and the empathy-altruism hypothesis." *Journal of Personality and Social Psychology*, 61:413-426.
- Batson, C. Daniel, Kathryn C. Oleson, Joy L. Weeks, Sean P. Healy et al. 1989. "Religious prosocial motivation: Is it altruistic or egoistic?" *Journal of Personality and Social Psychology*, 57:873-884.
- Batson, C. Daniel, Judy G. Batson, Cari A. Griffitt, Sergio Barrientos et al. 1989. "Negative-state relief and the empathy-altruism hypothesis." *Journal of Personality and Social Psychology*, 56:922-933.
- Batson, C. Daniel, Janine L. Dyck, Randall J. Brandt, Judy G. Batson et al. 1988. "Five studies testing two new egoistic

- alternatives to the empathy-altruism hypothesis." *Journal of Personality and Social Psychology*, 55:52-77.
- Batson, C. Daniel og Laura L. Shaw. 1991. "Evidence for altruism: Toward a pluralism of prosocial motives." *Psychological Inquiry*, 2:107-122.
- Bierhoff, Hans W., Renate Klein og Peter Kramp. 1991. "Evidence for the altruistic personality from data on accident research." *Journal of Personality* 59:263-280.
- Brehm, J.W. 1966. *A Theory of Psychological Reactance*. New York: Academic Press.
- Carlo, Gustavo, Nancy Eisenberg, Debra Troyer og Galen Switzer. 1991. "The altruistic personality: In what contexts is it apparent?" *Journal of Personality and Social Psychology*, 61:450-458.
- Chamblis, Dan. *The Bounds of Responsibility*. Chicago: University of Chicago Press.
- Charg, H.V., J.A. Piliavin og P.L. Callero. 1988. "Role identity and reasoned action in the prediction of repeated behavior." *Social Psychology Quarterly*, 51:303-317.
- Cialdini, Robert B. 1991. "Altruism or egoism? That is (still) the question." *Psychological Inquiry*: 124-126.
- Coleman, James S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Dawes, Robyn M. Alphonso, J. C. van de Kragt og John M. Orbell. 1988. "Not me or thee but we: The importance of group identity in eliciting cooperation in dilemma situations: Experimental manipulations." *Acta Psychologica*, 68:83-97.
- Dawkins, Richard. 1976. *The Selfish Gene*. New York: Oxford University Press.
- Dovidio, John F., Judith L. Allen og David A. Schroeder. 1990. "Specificity of empathy-induced helping: Evidence for altruistic motivation." *Journal of Personality and Social Psychology*, 59:249-260.
- Eisenberg, Nancy. 1991. "Values, sympathy, and individual differences: Toward a pluralism of factors influencing altruism and empathy." *Psychological Inquiry*, 2:128-131.
- Eisenberg, Nancy, Paul A. Miller, Mark Schaller, Richard Fabes et al. 1989. "The role of sympathy and altruistic personality traits in helping: A reexamination." *Journal of Personality*, 57:41-64.
- Elster, Jon. 1990. "Selfishness and altruism." pp. 44-52 i Jane J. Mansbridge, ed., *Beyond Self-Interest*. Chicago: University of Chicago Press.
- Frank, Robert. 1988. *Passions Within Reason: The Strategic Role of the Emotions*. New York: Norton.
- Gleick, James. 1987. *Chaos: Making a New Science*, New York: Viking.
- Granovetter, Mark. 1978. "Threshold models of collective behavior." *American Journal of Sociology*, 83:1420-43.
- Hamilton, William D. 1964. "The genetical evolution of social behavior, I and II" *Journal of Theoretical Biology* 7:1-52.
- Hirschman, Albert. 1977. *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism Before Its Triumph*. Princeton: Princeton University Press.
- Hoffman, Martin. 1987. "The contribution of empathy to justice and moral development." I Nancy Eisenberg og Janet Strayer, eds., *Empathy and Its Development*. New York: Cambridge University Press.
- Holmes, Stephen. 1990. "The secret history of self-interest." pp. 267-286 i Jane Mansbridge, ed., *Beyond Self-Interest*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hopper, Joseph R. og Joyce M. Nielsen. 1991. "Recycling as altruistic behavior: Normative and behavioral strategies to expand participation in a community recycling program." *Environment and Behavior*, 23:195-220.
- Hurley, Dennis og Bern Allen. 1974. "The effect of the number of people present in nonemergency situations." *Journal of Social Psychology*, 92:27-29.
- Isen, A. M. og Noonberg, A. 1979. "The effect of photographs of the handicapped on donations to charity: When a thousand words may be too much." *Journal of Applied Social Psychology*, 9:426-31.
- Jegstrup, Elsebet. 1985-86. "Spontaneous action: The rescue of the Danish Jews from Hannah Arendt's perspective." *Humboldt Journal of Social Relations*. 1985-86: 260-284.
- Jencks, Christopher. 1990. "Varieties of altruism." pp. 53-64 i Jane Mansbridge, ed., *Beyond Self-Interest*. Chicago: University of Chicago Press.
- Johnson, Ronald C., George P. Danko, Thomas J. Darvill, Stephen Bochner et al. 1989. "Cross-cultural assessment of altruism and its correlates." *Personality and Individual Differences*, 10:855-868.
- Johnson-Laird, Philip N. 1988. *The Computer and the Mind: An Introduction to Cognitive Science*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kamal, Preet, Manju Mehta og Uday Jain. 1987. "Altruism in urban and rural environment." *Indian Psychological Review* 32:35-42.
- Kohlberg, Lawrence. 1981. *The Philosophy of Moral Development*. New York: Harper and Row.
- Krebs, Dennis L. 1970. "Altruism - An examination of the concept and a review of the literature." *Psychological Bulletin*, 73:258-302.
- Lane, Harlan. 1992. *The Mask of Benevolence: Disabling the Deaf Community*. New York: Knopf.
- Latané, Bibb og John Darley. 1970. *The Unresponsive Bystander: Why Doesn't He Help*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Macy, Michael W. 1991a. "Chains of cooperation: Threshold effects in collective action." *American Sociological Review*, 56:730-747.
- Macy, Michael W. 1991b. "Learning to cooperate: Stochastic and tacit collusion in social exchange." *American Journal of Sociology*, 97: 808-843.
- Mansbridge, Jane J. 1990a. "The rise and fall of self-interest in the explanation of political life." pp. 3-22 i Jane J. Mansbridge, ed., *Beyond Self-Interest*, Chicago: University of Chicago Press.
- Mansbridge, Jane J. 1990b. "Expanding the range of formal modeling." pp. 254-262 i Jane J. Mansbridge, ed., *Beyond Self-Interest*. Chicago: University of Chicago Press.
- Margolis, Howard. 1990. "Dual utilities and rational choice." pp. 239-253 i Jane J. Mansbridge, ed., *Beyond Self-Interest*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert. 1934. *Mind, Self and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, Robert K. og Thomas F. Gieryn. 1982. "Institutional altruism: The case of the professions." pp. 109-134 i Robert K. Merton, *Social Research and the Practising Professions*, edited with an Introduction by Aaron Rosenblatt and Thomas F. Gieryn. Cambridge, MA: Apt Books.
- Midlarsky, Elizabeth og Mary E. Hannah. 1989. "The gen-

- erous elderly: Naturalistic studies of donations across the life span." *Psychology and Aging*, 4:346-351.
- Mills, Rosemary S., Jan Pedersen, og Joan E. Grusec. 1989. "Sex differences in reasoning and emotion about altruism." *Sex Roles*, 20:603-621.
- Oliner, Samuel P. og Pearl M. Oliner. 1988. *The Altruistic Personality: Rescuers of Jews in Nazi Europe*. New York: Free Press.
- Oliver, Pamela E., Gerald Marwell og Ruy Teixeira. 1985. "A theory of critical mass I: Interdependence, group heterogeneity, and the production of collective action." *American Journal of Sociology*, 91:522-56.
- Oliver, Pamela E. og Gerald Marwell. 1988. "The paradox of group size in collective action: A theory of critical mass II." *American Sociological Review*, 53:1-8.
- Piliavin, Jane Allyn og Hong-Wen Chng. 1990. "Altruism: A review of recent theory and research." *Annual Review of Sociology*, 16:27-65.
- Piliavin, Jane Allyn og Donald Libby. 1985/86. "Personal norms, perceived social norms, and blood donation." *Humboldt Journal of Social Relations*, 13:159-94.
- Putnam, Robert. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Reykowski, Janusz. 1980. "Origin of prosocial motivation: Heterogeneity of personality development." *Studia Psychologica*, 22:91-106.
- Rushton, H. Phillippe. 1980. *Altruism, Socialization, and Society*. Englewood Cliffs, Prentice Hall.
- Russell, Gordon W. og Robert K. Mentzel. "Sympathy and altruism in response to disasters." *Journal of Social Psychology*, 1990:309-316.
- Schwartz, Barry. 1986. *The Battle for Human Nature*. New York: Norton.
- Schwartz, S. H. 1977. "Normative influences on altruism." pp. 221-279 i L. Berkowitz, ed., *Advances in Experimental Social Psychology*. New York: Academic Press.
- Schwartz, S. H. og J.A. Howard. 1982. "Helping and cooperation: A self-based motivational model." pp. 327-353 i J. Derlega og J. Grzelak, eds., *Cooperation and Helping Behavior: Theories and Research*. New York: Academic Press.
- Selznick, Philip. 1992. *The Moral Commonwealth: Social Theory and the Promise of Community*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Sen, Amartya. 1990. "Rational fools: A critique of the behavioral foundations of economic theory." pp. 25-43 i Jane J. Mansbridge, ed., *Beyond Self-Interest*. Chicago: University of Chicago Press.
- Shweder, Richard A. 1991. *Thinking Through Cultures: Explorations in Cultural Psychology*. Cambridge: Harvard University Press.
- Simmons, Roberta G. 1991. "Altruism and sociology." *The Sociological Quarterly*, 32:1-22.
- Staub, Ervin. 1990. "Moral exclusion, personal goal theory, and extreme destructiveness." *Journal of Social Issues*, 46:47-64.
- Stiff, J. B., J. P. Dillard, L. Somera, H. Kim og C. Sleight. 1988. "Empathy, communication, and prosocial behavior." *Communication Monographs*, 55:198-213.
- Thorton, Bill, Gayle Kirchner og Jacqueline Jacobs. 1991. "Influence of a photograph on a charitable appeal: A picture may be worth a thousand words when it has to speak for itself." *Journal of Applied Social Psychology*, 21: 433-445.
- Trivers, R. L. 1971. "The evolution of reciprocal altruism." *Quarterly Review of Biology*, 46:35-57.
- Turnbull, Colin M. 1972. *The Mountain People*. New York: Simon and Schuster.
- Weller, Leonard og Motti Benozio. 1987. "Homosexuals' and lesbians' philosophies of human nature." *Social Behavior and Personality*, 15:221-224.
- Wilensky, Harold og Charles N. Lebeaux. 1959. *Industrial Society and Social Welfare: The Impact of Industrialization on the Supply and Organization of Social Welfare Services in the United States*. New York: Russell Sage Foundation.
- Williams, Bernard. 1985. *Ethics and the Limits of Philosophy*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Wilson, James Q. 1993. *The Moral Sense*. New York: The Free Press.
- Wolfe, Alan. 1993. *The Human Difference: Animals, Computers, and the Necessity of Social Science*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Wuthnow, Robert. 1991. *Acts of Compassion: Caring for Others and Helping Ourselves*. Princeton University Press.
- Zadeh, L. A. 1965. "Fuzzy sets." *Information and Control*, 8:338-353.
- Zahn-Waxler, Carolyn. 1991. "The case for empathy: A developmental perspective." *Psychological Inquiry* 2:155-158.
- Zuckerman, M. og H. Y. Reiss. 1978. "Comparison of three models for predicting altruistic behavior." *Journal of Personality and Social Psychology*, 36:468-510.